

Gazze'de Eğitim Hakkı ve Çocukların Kırılğanlığı: Savaşın Gölgesinde Bir Analiz

Murat DEMİR¹

Öz

Bu çalışma, İsrail'in 2023 sonrası yoğunlaşan askeri operasyonları sonucunda ağır bir insani krize sürüklenen Gazze'de çocukların eğitime erişim hakkını çok boyutlu bir bakış açısıyla değerlendirmektedir. Eğitim altyapısının sistematik biçimde hedef alınması, zorunlu yerinden edilmeler, dijital teknolojilere erişimdeki eşitsizlikler ve savaşın yol açtığı psikososyal travmalar; eğitimi salt pedagojik bir süreç olmaktan çıkararak insani bir direnç ve hayatta kalma mücadelesine dönüştürmektedir. Bu bağlamda eğitim, bireysel gelişimin ötesinde; psikolojik iyileşme, toplumsal uyum, kolektif aidiyet ve geleceğin yeniden inşası açısından yaşamsal bir rol üstlenmektedir. Araştırmanın kuramsal çerçevesi, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC) ile Novelli, Lopes Cardozo ve Smith tarafından geliştirilen "eğitimde kırılğanlık modeli"ne dayandırılmış; Pherali'nin, çatışma ve kriz koşullarında eğitimin dönüştürücü ve iyileştirici gücünü vurgulayan yaklaşımıyla desteklenmiştir. Nitel içerik analizi yöntemiyle yürütülen çalışmada Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı (UNRWA), Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) gibi kuruluşların güncel raporları ile akademik literatür sistematik biçimde incelenmiştir. Bulgular, Gazze'de çocukların eğitim hakkının çok yönlü, süregelen ve yapısal nitelikteki ihlallerle kuşatıldığını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, dijital kapsayıcılığın artırılması, travma duyarlı öğretim yaklaşımlarının yaygınlaştırılması, uluslararası koruma yükümlülüklerinin etkin biçimde uygulanması ve yerel sivil toplum girişimlerinin kurumsal olarak desteklenmesi yönünde bütüncül politika önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çocuk hakları, Gazze, psikososyal destek, savaş ve eğitim, zorunlu göç

¹Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sarıgöl Meslek Yüksekokulu, E-posta: murat.demir@cbu.edu.tr, ORCID: 0009-0008-5077-0915

DEMİR, M. (2026) Gazze'de Eğitim Hakkı ve Çocukların Kırılğanlığı: Savaşın Gölgesinde Bir Analiz, 26(72), 583-608. DOI: 10.21560/spcd. vi.1685435

The Right to Education and the Fragility of Children in Gaza: An Analysis in the Shadow of War

Abstract

This study examines the right to education for children in Gaza from a multidimensional perspective amid the severe humanitarian crisis triggered by Israel's intensified military operations since 2023. The systematic targeting of educational infrastructure, mass displacement, digital inequities, and the psychosocial trauma of war have collectively transformed education from a purely pedagogical process into a struggle for human resilience and survival. In this context, education serves not only as a means of individual development but also as a vital mechanism for psychological recovery, social cohesion, collective belonging, and the reconstruction of the future. The theoretical framework draws on the 1989 United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC) and the “education in fragility” model developed by Novelli, Lopes Cardozo, and Smith, complemented by Pherali's perspective on the transformative and healing role of education in contexts of conflict and crisis. Using qualitative content analysis, the study systematically reviews recent reports from the United Nations Relief and Works Agency for Palestine Refugees in the Near East (UNRWA), the United Nations Children's Fund (UNICEF), the World Health Organization (WHO), and the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), along with relevant academic literature. Findings reveal that children's right to education in Gaza is subject to persistent, multidimensional, and structural violations. Accordingly, the study proposes comprehensive policy recommendations emphasizing enhanced digital inclusion, the expansion of trauma-informed pedagogical approaches, the effective enforcement of international protection obligations, and the institutional strengthening of local civil society initiatives.

Keywords: *Child rights, education in conflict, forced displacement, Gaza, psychosocial support*

GİRİŞ

Gazze'de 2023 sonrası yoğunlaşan askeri operasyonlar, bölgeyi ağır bir insani krize sürüklemiş ve çocukların temel haklarına erişimini ciddi biçimde kısıtlamıştır. Bu durumdan en çok etkilenen alanlardan biri ise eğitimidir. Eğitim altyapısının sistematik biçimde hedef alınması, zorunlu yerinden edilmeler, dijital teknolojilere erişimdeki eşitsizlikler ve savaşın yol açtığı psikososyal travmalar, eğitimi sıradan bir pedagojik süreç olmaktan çıkararak insani bir direnç ve hayatta kalma mücadelesine dönüştürmektedir.

Bu bağlamda eğitim hakkı, sosyal politikanın temel müdahale alanlarından biri olarak, toplumsal refahın, eşitlik ilkelerinin ve çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır (Hatipler, 2019, s. 37).

Araştırmanın temel sorusu şu şekilde formüle edilmiştir: Savaş ve abluka koşullarında yaşayan Gazzeli çocukların eğitim hakkı nasıl sistematik biçimde ihlal edilmektedir ve bu ihlallere karşı hangi çok boyutlu politika önerileri geliştirilebilir?

Bu çalışma, Gazze'deki çocukların eğitim hakkına yönelik ihlalleri çok boyutlu bir bakış açısıyla analiz etmekte; dijital kapsayıcılığın sağlanması, travma duyarlı öğretim tekniklerinin yaygınlaştırılması, uluslararası koruma yükümlülüklerinin güçlendirilmesi ve yerel sivil toplum girişimlerinin kurumsal destekle teşvik edilmesi gibi politika önerileri geliştirmektedir. Bu öneriler, çocukların eğitim hakkının yeniden tesis edilmesi ve geleceğe umutla bakabilmeleri açısından kritik öneme sahiptir.

KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Bu çalışmanın kuramsal temeli, çocuk hakları yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir. Eğitim, yalnızca bireysel gelişimin bir aracı değil; savaş ve kriz koşullarında iyileşme, toplumsal dayanışma ve barış inşası açısından stratejik bir unsur olarak ele alınmaktadır.

Kuramsal perspektifin dayanağını, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (CRC) oluşturmaktadır. Sözleşmenin 28. ve 29. maddeleri, her çocuğun ücretsiz, erişilebilir ve nitelikli eğitime hakkı olduğunu; eğitimin çocukların kişilik gelişimini ve toplumsal katılımını

desteklemesi gerektiğini vurgular (UNICEF, 2023a). CRC, eğitimi yalnızca bir hak değil, aynı zamanda çocukların korunması ve güçlendirilmesinin temeli olarak görür.

Bu normatif zemin, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)'ndan dördüncü hedef olan “Nitelikli Eğitim” (SKA-4) ile de uyumludur. Bu hedef, tüm bireylerin kapsayıcı, eşitlikçi ve kaliteli eğitime erişimini garanti altına almayı amaçlamakta; eğitimi sürdürülebilir kalkınmanın merkezine yerleştirmektedir (UNESCO, 2023b).

Gazze gibi yoğun askeri saldırıların sürdüğü bölgelerde eğitim hakkı, yalnızca fiziksel erişimle sınırlı kalmamakta; altyapı tahribatı, zorunlu göç, psikososyal travmalar ve sosyal kırılganlıklar gibi çok boyutlu engellerle karşılaşmaktadır. Bu nedenle çalışmada, bu kırılganlıkları açıklayabilmek için Novelli, Lopes Cardozo ve Smith (2014) tarafından geliştirilen “eğitimde kırılganlık modeli” kuramsal çerçeve olarak benimsenmiştir.

Bu model, eğitimi bilgi aktarımının ötesinde; bireysel direnç geliştirme, toplumsal iyileşme ve sosyal uyumun yeniden tesisi açısından dönüştürücü bir süreç olarak görür. Benzer biçimde Pherali (2016), eğitimin kriz ve şiddet ortamlarında psikososyal iyileşme ve barış inşası süreçlerinde merkezi bir rol oynadığını vurgular. Eğitim bu yönüyle, çocuklar için bilişsel bir deneyim olmanın ötesinde, kolektif aidiyetin yeniden kurulmasına hizmet eden toplumsal bir mekanizmadır.

Davies (2004), eğitimin savaş sonrası toplumlarda kutuplaşmayı azaltıcı rolüne; Tawil ve Harley (2004), barış ve uzlaşma süreçlerine entegre edilebilecek eğitim modellerine; Dryden-Peterson (2011) ise mülteci çocukların eğitimi bağlamında insani ve kalkıncı boyutların bütünleştirilmesine dikkat çekmektedir. Iriqat ve arkadaşlarının (2025) geliştirdiği educide kavramı da, eğitimin saldırılarda sistematik biçimde hedef alınmasını tanımlayarak bu kuramsal çerçeveyi tamamlamaktadır.

Bu kuramsal yapı, Gazze'deki çocukların eğitim hakkına yönelik çok boyutlu ihlalleri anlamlandırmak için bütüncül bir analitik çerçeve sunmaktadır. Literatürdeki pek çok çalışma özellikle Kart'ın (2023) “Filistinli Çocukların Eğitim Haklarının Sistematik İhlali” başlıklı makalesi genellikle eğitim altyapısının fiziksel yıkımı ya da askeri müdahalelerin doğrudan

etkilerine odaklanmaktadır. Buna karşılık bu çalışma, eğitimi yalnızca saldırıların hedefi olarak değil; insani direncin ve toplumsal yeniden inşanın temel alanı olarak ele almakta, pedagojik, psikososyal ve politik boyutları birlikte değerlendiren özgün bir yaklaşım geliştirmektedir. Böylece eğitimin kriz koşullarındaki koruyucu ve dönüştürücü işlevi kavramsal düzeyde yeniden tanımlanmakta ve educide olgusu çocuk hakları paradigmasıyla ilişkilendirilmektedir.

Yöntemsel olarak, araştırma nitel doküman analizi yaklaşımıyla yürütülmüştür. Veri toplama sürecinde yalnızca kamuya açık ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır. UNICEF, UNRWA, WHO, OCHA, IOM gibi uluslararası kuruluşların raporları ile Save the Children ve Yeryüzü Çocukları Eğitim Derneği (YEÇED) gibi sivil toplum aktörlerinin saha verileri sistematik biçimde incelenmiştir.

Verilerin analizinde betimsel içerik analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntem, nitel dokümanlardan elde edilen verilerin temalara göre sınıflandırılması, karşılaştırılması ve yorumlanmasını içerir. Bowen (2009), içerik analizini politika belgeleri, raporlar ve medya materyalleri gibi metinsel verilerle çalışan nitel araştırmalar için etkili bir yöntem olarak tanımlar. Bu doğrultuda, çalışma kapsamındaki veriler tematik başlıklar altında derlenmiş; eğitim hakkına yönelik ihlallerin çok katmanlı doğası çözümlenmiştir.

Etik açıdan yalnızca kamuya açık belgeler kullanılmış; etik kurul onayı gerektirecek herhangi bir birincil veri toplama süreci yürütülmemiştir. Tüm atıflar ilgili bölümlerde açık biçimde belirtilmiş, kaynaklar çalışmanın bütünlüğünü sağlayacak biçimde sistematik olarak listelenmiştir.

Gazze'de Eğitimin Durumu

Gazze Şeridi, İsrail'in kara, hava ve deniz ablukası altında yaşayan yaklaşık 2,3 milyonluk nüfusuyla uzun yıllardır eğitim hakkına sistematik biçimde erişemeyen bir bölgedir. 2023 yılının son çeyreğinde yoğunlaşan saldırılar sonucunda yüzlerce okul binası ya tamamen yıkılmış ya da ağır hasar almıştır. UNRWA (2023a) verilerine göre, Ekim–Aralık 2023 arasında 281 eğitim kurumu doğrudan hedef alınmıştır. Eğitimin fiziksel altyapısı, okul binalarının yanı sıra ulaşım, su, elektrik ve sanitasyon gibi temel bileşenlerle birlikte çökme noktasına gelmiştir.

UNICEF'in (2025) raporuna göre, Gazze'deki okul binalarının yaklaşık %97'si hasar görmüş veya tamamen yıkılmış; 1,46 milyondan fazla çocuk eğitime erişimden mahrum kalmıştır. Bu çocukların 658 bini bir yıldan uzun süredir örgün eğitim sisteminin dışında kalmakta, yalnızca 107 bin öğrenci geçici öğrenme alanlarında sınırlı süreli faaliyetlere katılabilmektedir. Aynı rapor, pedagojik kapasite ve psikososyal destek alanında da ciddi bir boşluk bulunduğunu; 2025 itibarıyla 17.486 çocuğa ve 6.507 ebeveyne temel psikolojik destek sağlanabildiğini göstermektedir. Bu veriler, Gazze'de eğitimin artık yalnızca altyapı değil, toplumsal direnç ve insan onurunun korunması açısından da yaşamsal bir mesele hâline geldiğini ortaya koymaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA, 2024) raporu da yüzbinlerce okul çağındaki çocuğun eğitime tamamen ara vermek zorunda kaldığını ve mevcut geçici öğrenme alanlarının güvenlik koşullarını karşılamadığını bildirmektedir. Güncel akademik literatür, bu tabloyu geçici bir aksaklık değil, eğitim sistemine yönelik kasıtlı ve sistematik bir yok etme süreci olarak tanımlamaktadır. *Educide* olarak adlandırılan bu süreç, okul binalarının yanı sıra öğrencileri, öğretmenleri, pedagojik içerikleri ve kurumsal eğitim hafızasını da hedef almaktadır (Iriqat vd., 2025).

Gazze'de dijital eğitim altyapısı son derece zayıftır. Elektrik kesintileri, internet bağlantısındaki süreksizlik ve cihaz eksiklikleri çevrim içi öğrenmeyi neredeyse imkânsız hâle getirmiştir. UNESCO (2023a) verilerine göre, öğrencilerin yalnızca %11'i düzenli biçimde dijital eğitime erişebilmektedir. Özellikle ortaokul ve lise düzeyindeki öğrenciler, sınavlara ve üniversiteye giriş sürecine hazırlanma imkânlarını büyük ölçüde kaybetmiştir.

Eğitimin sürdürülebilirliği, yalnızca fiziksel altyapıya değil; pedagojik içerik ve insan kaynağının sürekliliğine de bağlıdır. Save the Children (2022), 2023 itibarıyla 1.500'den fazla öğretmenin görev yapamadığını bildirmektedir. Bir kısmı hayatını kaybetmiş, bir kısmı ise aile üyelerini yitirmiş ya da zorunlu göçe maruz kalmıştır.

Eğitim materyallerine erişim neredeyse tamamen kesilmiştir. Kitap, defter, kalem gibi araçların tedarik zincirleri kopmuş; dağıtım mekanizmaları çökmüştür. Hijyen koşullarının bozulması, okul ortamlarını güvensiz hâle getirmiş; birçok aile çocuklarını güvenlik gerekçesiyle eğitimden uzak tutmak

zorunda kalmıştır (UN Women, 2023). Bu durumun yol açtığı pedagojik travma ve öğrenme boşluğu, yalnızca bugünü değil, gelecek kuşakların eğitimsel gelişimini de tehdit etmektedir. Iriqat vd. (2025), eğitimin geleceğinin ancak bütüncül bir yeniden yapılanma, uluslararası koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve kültürel boyutun yeniden inşasıyla mümkün olabileceğini vurgulamaktadır.

Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB, 2024) Gazzeli çocuklara yönelik uyum eğitimi ve psikososyal destek programları bu açıdan umut verici bir örnek oluştururken, Gazze'deki çocuklar benzer destek mekanizmalarına erişimden tamamen yoksundur.

Gazze'de eğitimin bugünkü durumu, yıkılmış okul binalarının ötesinde; yarıda kalmış cümlelerle, tamamlanamamış ödevlerle ve ertelenmiş gelecek hayalleriyle ölçülmelidir. Tablo 1, Gazze'deki eğitim sistemine ilişkin temel göstergeleri özetlemekte ve eğitimin fiziksel, pedagojik ve psikososyal boyutlarda derin bir çöküş yaşadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Gazze'de Eğitim Altyapısına İlişkin Temel Göstergeler

Göstergeler	Veri / Durum	Kaynak
Hasar gören okul sayısı	450 (140'ı tamamen yıkıldı)	OCHA, 2024
Eğitime erişemeyen çocuk sayısı	1.46 milyondan fazla	UNICEF, 2025
Okulların kapalı kalma süresi	3. yıl itibarıyla halen açılmadı	AA, 2025
Psikososyal destek alan çocuk sayısı	17.486	UNICEF, 2025
Görev yapamayan öğretmen sayısı	1.500'den fazla	Save the Children, 2022

Kaynak: Yazar tarafından AA (2025), OCHA (2024) ve UNICEF (2025) verileri temel alınarak hazırlanmıştır.

Eğitimin Tarihsel Arka Planı

Gazze'deki eğitim sistemi, günümüz savaş koşullarının ötesinde; uzun yıllara yayılan sosyo-politik istikrarsızlığın ve dış müdahalelerin birikimli sonucu olarak şekillenmiştir. 1948 Arap-İsrail Savaşı sonrasında başlayan mültecilik süreci, Gazze halkının eğitime erişimini sürekli olarak sınırlamıştır. UNRWA'nın 1950'lerde kurduğu geçici eğitim merkezleri, kamp koşullarında

temel öğrenim sağlamayı amaçlamış; ancak zamanla kalıcı bir yapıya dönüşmüştür (UNRWA, 2023a).

1967'de İsrail'in bölgeyi işgal etmesiyle birlikte eğitim sisteminin kontrolü ve müfredat üzerindeki egemenlik tartışmaları derinleşmiştir. İsrail'in uyguladığı ders kitabı sansürleri, öğretmen atamalarındaki kısıtlamalar ve pedagojik içerik üzerindeki müdahaleler, Filistin eğitim sisteminin ulusal karakterini zayıflatmıştır (Amnesty International, 2022). 1993 Oslo Anlaşmaları sonrasında Filistin Yönetimi eğitime dair daha fazla yetki elde etse de, 2006 yılından itibaren Hamas ile El-Fetih arasındaki siyasal bölünmeler ve yönetim krizleri, kurumsal bütünlüğün oluşmasını engellemiştir.

2008, 2012, 2014 ve 2021 yıllarında yaşanan geniş çaplı askeri saldırılar yüzlerce okulun tamamen yıkılmasına veya kullanılamaz hâle gelmesine yol açmıştır. UNESCO (2018) verilerine göre, 2014 saldırılarında Gazze'de 258 okul zarar görmüş; bu durum yaklaşık 280.000 öğrencinin eğitimini doğrudan etkilemiştir. Aynı rapor, eğitimin devamlılığını sağlamak amacıyla kurulan geçici çadır okulların fiziksel güvenlik, hijyen ve öğretim niteliği bakımından ciddi yetersizlikler içerdiğini de ortaya koymuştur.

Zaman içinde öğretmen eksikliği, düşük maaşlar, yetersiz materyal temini ve psikososyal destek yoksunluğu gibi sorunlar kalıcı hâle gelmiştir. Save the Children (2022), 2020'li yıllarda Gazze'de görev yapan öğretmenlerin %64'ünün en az bir kez okulun saldırıya uğradığına tanık olduğunu; %78'inin ise bu süreçlerde herhangi bir psikolojik destek alamadığını bildirmektedir. Bu durum, öğretmenler arasında tükenmişlik ve mesleki motivasyon kaybının giderek yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Sonuçta, Gazze'deki eğitim sistemi, süregelen saldırıların yanı sıra yapısal ihmallerin, iç siyasi bölünmelerin ve uluslararası toplumun ilgisizliğinin ortak ürünü hâline gelmiştir. Bu tarihsel bağlam, günümüzdeki eğitim krizinin sadece fiziksel altyapı kayıplarından değil; aynı zamanda zihinsel, pedagojik ve sosyo-politik kökenlerden beslendiğini göstermektedir.

Güncel Altyapı ve Dijital Eşitsizlik

Gazze'deki eğitim sistemi, ağır fiziksel yıkımın dijital uçurumla birleşmesi sonucu daha da kırılgan bir hâl almıştır. 7 Ekim 2023 sonrası yoğunlaşan İsrail saldırıları sonucunda yaklaşık 450 okul zarar görmüş, bunların 140'tan fazlası tamamen kullanılamaz durumdadır (OCHA, 2024). Bu tablo, eğitim altyapısının sürdürülebilirliğini neredeyse ortadan kaldırmaktadır. Elektrik, temiz su ve internet erişimindeki kesintiler, eğitim faaliyetlerinin düzenli biçimde yürütülmesini ciddi biçimde engellemektedir.

Gazze'de öğrencilerin %70'inden fazlası hâlen okullarından uzakta, kalabalık geçici barınma alanlarında yaşamaktadır (UNICEF, 2023d). Bu durum, sınıf mevcutlarını aşırı kalabalıklaştırmakta, hijyen ve sağlık sorunlarını artırmaktadır. Tuvalet yetersizliği, havalandırma eksiklikleri ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısındaki artış, eğitimin niteliğini doğrudan zedelemektedir. Eğitim ortamlarının fiziksel koşulları, öğrenmenin bilişsel yönünün yanında duygusal ve sosyal gelişim boyutlarını da olumsuz etkilemektedir.

Dijital eğitim olanakları da Gazze'de son derece sınırlıdır. UNESCO (2023a) verilerine göre, öğrencilerin yalnızca %11'i düzenli internet erişimine sahiptir. Elektrik kesintileri, bilgisayar ve tablet yetersizliği ile dijital içeriklerin çoğunlukla Arapça dışında hazırlanması, çevrim içi öğrenmeyi neredeyse imkânsız hâle getirmektedir. COVID-19 pandemisi döneminde uzaktan eğitime geçilememesi, dijital okuryazarlık oranlarını düşürmüş; öğrencilerin dijital ortamlara uyum sürecini ciddi biçimde sekteye uğratmıştır (UNESCO, 2022).

Dijital eşitsizlik, teknolojiye erişim sorunlarının ötesinde pedagojik adaletsizlikleri de derinleştirmektedir. Öğretim içeriklerinin farklı dillerde sunulması, Arapça materyal eksikliği, görsel-işitsel kaynak yetersizliği ve öğretmenlerin uzaktan eğitime dair sınırlı pedagojik deneyimleri, çevrim içi öğrenme ortamlarını işlevsiz hâle getirmektedir. IOM (2024), zorla yerinden edilen çocukların büyük bölümünün dijital eğitime ulaşamadığını ve bu durumun eğitimde giderek büyüyen bir bölünme yarattığını raporlamıştır.

UNICEF'in (2025) verilerine göre, Gazze'de 1,46 milyondan fazla çocuk eğitime erişememektedir. Bu devasa kesinti, eğitim hizmetlerinin yalnızca

fiziksel olarak durmasına değil, aynı zamanda çocukların zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerinin de ciddi biçimde sekteye uğramasına yol açmaktadır. Anadolu Ajansı'nın (AA, 2024) bildirdiğine göre, bu çocukların yaklaşık 625.000'i sekiz aydan uzun süredir okula gidememekte; bu durum örgün eğitim sisteminde doğrudan kayıplara işaret etmektedir. Bu veriler, eğitimin yalnızca mekânsal bir faaliyet değil, aynı zamanda kriz dönemlerinde korunması gereken temel bir insan hakkı ve psikososyal dayanıklılık aracı olduğunu göstermektedir.

Dolayısıyla Gazze'deki güncel eğitim ortamı, fiziksel altyapının çöküşüyle birlikte dijital olanaklardaki yetersizliğin de somut bir yansımasıdır. Bu nedenle eğitim politikalarının sadece yeniden inşa sürecine odaklanması yeterli değildir; dijital kapsayıcılığı, pedagojik direnci ve altyapı dayanıklılığını merkeze alan çok boyutlu bir yaklaşım gerekmektedir. Bu çok katmanlı engellerin bütüncül biçimde değerlendirilebilmesi için, aşağıdaki Tablo 2 Gazze'de eğitim hakkını tehdit eden başlıca faktörleri kavramsallaştırmaktadır.

Tablo 2. *Gazze'de Çocukların Eğitime Erişiminde Karşılaşılan Temel Sorunlar*

Temel Sorun alanı	Açıklama
Fiziksel Güvenlik Sorunları	Saldırıları nedeniyle okul binalarının zarar görmesi
Dijital Erişim Sorunları	Uzaktan eğitim altyapısının eksikliği, dijital uçurum
Psikososyal Etkiler	Travma ve duygusal yıpranmanın öğrenme sürecine etkisi
Yerinden Edilme ve Zorunlu Göç	Göç nedeniyle eğitim sürekliliğinin sekteye uğraması

Kaynak: Yazarın literatür taramasına dayalı olarak oluşturduğu kavramsal çerçeveye dayanmaktadır.

İsrail'in Eğitim Altyapısına Yönelik Sistematik Tahribatı

Gazze Şeridi'ne yönelik devam eden saldırılar, eğitim sistemini hedef alan sistematik bir tahribat sürecine dönüşmüştür. Art arda yürütülen askeri operasyonlar, okulların ve üniversitelerin fiziksel varlığını ortadan kaldırmanın ötesinde, eğitime erişim hakkını kalıcı biçimde felce uğratmaktadır. UNRWA'nın (2023b) verilerine göre, 2022–2023 eğitim yılında 36 okulun farklı düzeylerde zarar görmesi, bu ihlallerin sürekliliğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu durum, eğitim ortamlarını hem güvensiz hem de sürdürülemez hâle getirmiştir.

Amnesty International ve Human Rights Watch gibi kuruluşlar, okulların askeri hedef olarak görülmesinin uluslararası insancıl hukuk ilkelerine aykırı olduğunu vurgulamaktadır (Amnesty International, 2022; Human Rights Watch, 2022a). Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Roma Statüsü uyarınca, sivil altyapılara yönelik doğrudan saldırılar savaş suçu olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın Gazze'deki bulgular, eğitim kurumlarının yıllardır planlı biçimde hedef alınmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin “Gazze'de Çocuk Olmak” başlıklı analizinde de, eğitim altyapısına yönelik yıkımın fiziksel sınırları aştığı; çocuklar üzerinde derin psikolojik, pedagojik ve kurumsal etkiler yarattığı belirtilmektedir (Büyükaslan, 2023). Okulların yokluğu, çocuklarda akademik kayıpların ötesinde, aidiyet duygusunun, umudun ve güven hissinin zedelenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle saldırılar, çocukları yalnızca bugünün değil, geleceğin de mağdurları konumuna getirmektedir.

2007'den bu yana yürürlükte olan İsrail ablukası, Gazze'ye eğitim materyali, bilgisayar, kitap, kırtasiye ürünü ve inşaat malzemesi girişini ciddi biçimde kısıtlamıştır. Bu durum, hasar gören okulların onarımını engellediği gibi, pedagojik içeriklerin güncellenmesini ve öğretmenlerin mesleki gelişimlerini de neredeyse imkânsız kılmaktadır (Human Rights Watch, 2022b). Öğretmenlerin yurt dışına çıkamaması, Gazze eğitim sisteminin uluslararası akademik ağlardan kopmasına ve içe kapanmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Gazze'deki eğitim altyapısına yönelik tahribat yalnızca binaların yıkımıyla sınırlı değildir; bu süreç, toplumun sosyo-psikolojik dayanıklılığını ve kültürel sürekliliğini de aşındırmaktadır. Eğitimin yeniden inşası, fiziksel güvenliğin sağlanmasıyla birlikte uluslararası koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve pedagojik reformların hayata geçirilmesiyle mümkün olabilir (Sınmaz, 2023, s. 90).

Savaşın Psikososyal Etkileri

Savaşın çocuklar üzerindeki etkileri fiziksel sınırların ötesine geçerek, psikolojik, duygusal ve bilişsel düzeylerde de derin yaralar açmaktadır. Gazze'de yaşanan bombardımanlar, yerinden edilmeler, aile kayıpları ve sürekli travmaya maruz kalma hâli, çocukların psikososyal iyilik hâlini

doğrudan tehdit etmektedir. Save the Children (2023) raporuna göre, Gazze'deki çocukların %87'si sürekli korku içinde yaşadığını belirtmiş; %78'i ise gece uyuyamadığını ifade etmiştir.

UNICEF'in (2025) raporu, Gazze'de travma destek programlarının son derece sınırlı olduğunu; 1,4 milyondan fazla çocuğun eğitime erişemediği ortamda yalnızca 17.486 çocuğa temel psikososyal destek sağlanabildiğini bildirmektedir. Bu durum, savaşın yarattığı psikolojik yıkımın boyutunu ve eğitimin koruyucu rolünün ne denli kritik olduğunu açık biçimde göstermektedir.

Psikolojik travmalar; dikkat dağınıklığı, öğrenme güçlükleri, davranışsal bozukluklar, içe kapanma ve depresyon gibi belirtilerle kendini göstermektedir. International Rescue Committee'nin (IRC, 2024) çalışmasına göre, savaş ortamına uzun süre maruz kalanların Travma Sonrası Stres Bozukluğu (TSSB) gelişme riski oldukça yüksektir. Bu durum, eğitim sürecine hem bilişsel hem de duygusal düzeyde olumsuz yansımaktadır.

Thabet ve Thabet'in (2016) Gazze özelinde gerçekleştirdiği araştırma, çocukların yaşadıkları travmaların savaş anlarıyla sınırlı kalmadığını; savaş sonrası süreçte de etkisini sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Aile bireylerini kaybeden, evsiz kalan veya göç etmek zorunda kalan çocukların eğitim ortamlarına adapte olmaları çok daha zordur. Bu bağlamda, travmaya duyarlı pedagojik yaklaşımların önemi artmaktadır.

Gazze'de travmaya bağlı psikososyal yıkımın en yaygın görüldüğü alanlardan biri de sosyal ilişkilerdeki kopuştur. Savaş nedeniyle arkadaşlarını kaybeden çocuklar, yalnızlaşmakta; paylaşım ortamları kaybolmakta, oyun, grup çalışması ve ortak etkinlikler sınırlandırılmaktadır. Bu durum, çocukların hem duygusal gelişimlerini hem de okul içi sosyalleşme kapasitelerini olumsuz etkilemektedir (UNICEF, 2023a).

Öğretmenler de bu psikososyal yükün önemli bir taşıyıcısıdır. Kendi travmalarını yaşayan öğretmenler, aynı zamanda öğrencilere destek sunmakla sorumludur. WHO (2023a), Gazze'de görev yapan öğretmenlerin %65'inin psikolojik destek ihtiyacı içinde olduğunu belirtmiştir. Eğitimcilerin tükenmişliği, eğitim kalitesini doğrudan etkilemekte; pedagojik iletişimi zayıflatmaktadır.

Bu nedenlerle Gazze'deki eğitim ortamının, fiziksel iyileştirmenin ötesinde psikososyal açıdan da güçlendirilmesi gerekmektedir. Okullarda psikolojik danışmanlık birimlerinin oluşturulması, öğretmenlere yönelik psikolojik ilk yardım ve travma duyarlı eğitim programlarının yaygınlaştırılması, çocukların duygusal dayanıklılığını destekleyecek temel adımlardır. Psikososyal destek, savaşın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkilerini hafifletmede barınma ve gıda kadar yaşamsal bir öneme sahiptir.

Savaş Ortamında Çocuk Haklarının İhlali ve Psikososyal Etkileri

Gazze'deki çocuklar, savaşın çok boyutlu yıkıcı etkileri altında yaşamlarını sürdürmektedir. Eğitime erişim hakkının yanı sıra yaşam, sağlık, barınma, oyun ve gelişim gibi temel çocuk hakları da ciddi biçimde tehdit altındadır. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF, 2023b), Gazze'de çocuk ölümlerinin her geçen yıl arttığını ve bu ölümlerin büyük bölümünün doğrudan askeri saldırılar sonucu gerçekleştiğini bildirmektedir. 2023 yılı itibarıyla, yaşamını yitiren sivillerin yaklaşık yarısını çocuklar oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi, Save the Children (2023) ve Human Rights Watch (2022a) gibi kuruluşlar, Gazze'deki çocukların savaş süresince yaşam, sağlık, barınma, eğitim, güvenli çevre, oyun ve aile bütünlüğü gibi en az yedi temel hakkının sistematik biçimde ihlal edildiğini raporlamaktadır. Çocukların doğrudan hedef alınması veya askeri çatışma bölgelerinde korunamaması hem uluslararası insancıl hukuk normlarına hem de Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye (CRC, 1989) açık biçimde aykırıdır.

Gazze'de süregelen bombardımanlar, çocukların fiziksel güvenliklerini olduğu kadar ruhsal bütünlüklerini de derinden sarsmaktadır. İsrail'in askeri operasyonlarının yarattığı sürekli şiddet döngüsü, kalıcı psikolojik izler bırakmakta; bu durum çocukların öğrenme kapasitesini, sosyal ilişkilerini ve genel yaşam kalitelerini olumsuz biçimde etkilemektedir. UNICEF'in (2024a) verilerine göre, Gazze'deki çocukların %80'inden fazlası doğrudan ya da dolaylı olarak saldırı travmasına maruz kalmıştır.

Attanayake ve ark. (2009), savaş ve silahlı çatışma ortamlarında büyüyen çocuklarda sosyal geri çekilme, öfke patlamaları ve akademik işlevsellikte zorlanma gibi davranışsal ve duygusal sorunların %35-%60 arasında değişen

oranlarda görülebildiğini rapor etmektedir. Travmaya maruz kalan çocukların önemli bir kısmı, dikkat eksikliği, hafıza sorunları ve duygusal regülasyon güçlükleri nedeniyle derslere uyum sağlamakta zorlanmaktadır. Save the Children'ın (2022) saha gözlemleri ise, çocukların bomba seslerine karşı aşırı duyarlılık geliştirdiğini, oyun oynama davranışlarını kaybettiklerini ve çoğunun güvenli alan hissini tamamen yitirdiğini göstermektedir.

Bu psikolojik tahribat, bilişsel gelişim süreçlerini de doğrudan etkilemektedir. International Rescue Committee (IRC, 2024) verileri, travmanın özellikle 8–14 yaş aralığındaki çocuklarda öğrenme esnekliğini kalıcı olarak zayıflattığını ortaya koymaktadır. UNESCO (2023b) ve UNHCR (2023) raporları da savaş koşullarında maruz kalınan bu ihlallerin kısa vadeli bir kriz olmanın ötesinde, çocukların uzun vadeli gelişimsel kapasitelerini sınırlayan yapısal bir soruna dönüştüğünü vurgulamaktadır.

Gazze'deki çocuklar, güvenlik tehditleri, zorunlu göç, yoksulluk ve travma gibi çoklu risk faktörleri nedeniyle temel hak ihlallerine maruz kalmaktadır. Aydın'ın (2025) çalışması, eğitim hakkına yönelik saldırıların çocukların diğer temel haklarını da kademeli biçimde zayıflattığını; okul ortamlarının yıkımının pedagojik olduğu kadar koruyucu ve iyileştirici işlevleri de ortadan kaldırdığını göstermektedir.

Bu bulgular, savaş koşullarında eğitim politikalarının müfredatın ötesine geçerek psikososyal iyileşmeyi merkeze alan bir anlayışla yapılandırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Travmaya duyarlı sınıf uygulamaları, güvenli okul ortamlarının oluşturulması, öğretmenlere travma bilinci kazandırılması ve rehberlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması, çocukların yeniden güçlendirilmesi için kritik müdahale alanlarıdır. Çocuk haklarının korunması, insani bir sorumluluğun ötesinde, uluslararası hukuk açısından da bağlayıcı bir yükümlülüktür.

Öğretmenlerin Psikososyal Yükü

Savaş koşulları, öğrencilerin yanı sıra eğitim sisteminin temel direği olan öğretmenler üzerinde de derin psikolojik ve mesleki etkiler yaratmaktadır. Gazze'de görev yapan öğretmenler, sürekli devam eden saldırılar altında ders vermeye çalışmakta; aynı zamanda ailelerinin güvenliği, ekonomik

geçim sıkıntıları ve travmatik olaylara doğrudan maruz kalmaları nedeniyle çok yönlü bir baskı altında kalmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO, 2023a) verilerine göre, Gazze'deki öğretmenlerin %68'i meslekî tükenmişlik sendromu belirtileri göstermektedir.

Öğretmenler, eğitim ortamında psikososyal ilk müdahale sağlayan kişiler olmalarına rağmen, kendilerine yönelik destek mekanizmaları büyük ölçüde yetersizdir. Psikolojik danışmanlık hizmetlerinin eksikliği, öğretmenlerin hem öğrencilerin travmalarıyla baş etmelerini hem de kendi içsel denge durumlarını korumalarını zorlaştırmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM, 2024) analizleri, savaş bölgelerinde öğretmenlerin yaşadığı kronik stresin, sınıf yönetimi becerilerini ve pedagojik yeterliliklerini olumsuz etkilediğini vurgulamaktadır.

Save the Children (2022), Gazze'de görev yapan öğretmenlerin önemli bir bölümünün bombardıman sırasında ders işlediğini, bazı öğretmenlerin ise yakınlarını kaybettikten sonra bile görevlerine devam etmek zorunda kaldığını bildirmektedir. Bu koşullar altında öğretmenlerden yüksek performans ve duygusal denge beklemek gerçekçi değildir. Ayrıca eğitim sisteminin sürekliliğini sağlamakla yükümlü olan öğretmenlerin kendilerinin de eğitim ve destekten mahrum kalması, sistemsel bir paradoks yaratmaktadır.

Psikososyal yük, aynı zamanda öğretmen-öğrenci ilişkilerini de olumsuz etkilemektedir. Travma geçirmiş bir öğretmenin, öğrencilerin ihtiyaçlarını anlamada ve empatik iletişim kurmada zorlanması, eğitim ortamında güven ilişkisinin kurulmasını engellemektedir. International Rescue Committee (IRC, 2024), savaş bölgelerinde görev yapan öğretmenlerin ruhsal iyilik hâli ile öğrencilerin akademik başarıları arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Bu bağlamda Gazze'deki öğretmenlerin, mesleki becerilerinin yanı sıra duygusal ve psikolojik açıdan da desteklenmesi gerekmektedir. Travmaya duyarlı öğretmen eğitimi, grup terapileri, sosyal destek ağlarının güçlendirilmesi ve ekonomik teşviklerin sağlanması; öğretmenlerin tükenmişlikten korunması ve eğitim sisteminin dayanıklılığının artırılması açısından kritik öneme sahiptir.

Gazze Bağlamında Kırılğan Gruplar ve Eğitim Hakkı

Yerinden Edilmeye Bağlı Kırılğanlık: Göç Mağduru Çocuklar

Zorunlu göç, çocukların eğitime fiziksel, kurumsal ve duygusal düzeyde erişimini engelleyen çok boyutlu bir krizdir. Eğitimde kırılğanlık modeli, bu gibi kriz durumlarında çocukların okula erişimini engelleyen mekânsal ve kimlik temelli sorunlara dikkat çeker. Gazze'de yerinden edilen çocukların okul kayıtlarının yapılamaması, müfredat uyumsuzlukları ve psikolojik travmalar, eğitimin hem yapısal hem de pedagojik işlevini kesintiye uğratmaktadır (UNICEF, 2023b; IRC, 2024). Göç mağduru çocuklar için önerilen eğitim politikalarının, modelin “esneklik” ve “uyarlanabilirlik” ilkelerini temel alması gereklidir.

Topluluk Temelli Müdahaleler: Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü

Sivil toplum kuruluşlarının müdahaleleri, eğitimde kırılğanlık modelinde “topluluk destek sistemleri” olarak tanımlanan dışsal destek mekanizmalarının başat örneklerindendir. Yerel STK'ların sunduğu psikososyal destek, alternatif öğrenme modelleri ve toplumsal farkındalık kampanyaları, çocukların okula aidiyet duygusunu artırmakta ve eğitimde kalma oranlarını yükseltmektedir (YEÇED, 2024; UNICEF, 2023c). Ancak bu girişimlerin sürdürülebilirliğini sağlamak için finansal ve kurumsal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir (OCHA, 2024).

Fiziksel ve Zihinsel Engellilik: Çoklu Kırılğanlık Alanı

Modelin en keskin biçimde öne çıktığı alanlardan biri, özel gereksinimli çocuklardır. Engelli bireylerin eğitim sistemine entegre edilmemesi, yalnızca yapısal yetersizliklerden değil; aynı zamanda öğretmenlerin farkındalık eksikliği ve toplumsal önyargılardan kaynaklanmaktadır (WHO, 2023a; Save the Children, 2022). Kapsayıcı eğitim politikaları, fiziksel altyapının ötesine geçerek pedagojik içerik, öğretmen eğitimi ve destekleyici sosyal hizmetleri bütüncül biçimde içermelidir (UNICEF, 2023c).

Uluslararası Müdahaleler ve Hukuki Çerçeve

Uluslararası Kurumların Eğitime Katkısı

Gazze'ye yönelik devam eden saldırılar sonucunda ortaya çıkan eğitim krizine çözüm sunmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar müdahil olmuştur. UNICEF, UNRWA, UNESCO ve Save the Children gibi kurumlar hem acil insani yardım sağlamakta hem de uzun vadeli eğitim stratejileri geliştirmektedir. UNRWA'nın geçici eğitim merkezleri, UNICEF'in çevrimdışı öğrenme modülleri ve Save the Children'ın psikososyal destek programları bu çabaların başlıca örnekleridir (UNICEF, 2023c; Save the Children, 2022; UNRWA, 2023a).

Bunun yanı sıra, Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen “Gönül Köprüsü” benzeri programlar ile YEÇED'in yürüttüğü destek çalışmaları, uluslararası dayanışmanın yerel ölçekteki yansımaları olarak dikkat çekmektedir (YEÇED, 2024). Ancak tüm bu destekler, bölgedeki yıkımın büyüklüğü ve sürekliliği karşısında yetersiz kalmaktadır. Eğitim hakkının sadece kriz anlarında değil, kriz sonrası dönemde de sürdürülebilir biçimde desteklenmesi gerekmektedir.

Eğitim Hakkının Uluslararası Hukuktaki Yeri

1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (CRC), çocuk hakları alanındaki en kapsamlı uluslararası belgedir. Taraf devletlere, çocukların eğitim hakkını her koşulda koruma ve güvence altına alma yükümlülüğü getirmektedir. Sözleşmenin 28. maddesi, tüm çocukların ücretsiz ve erişilebilir eğitime ulaşma hakkını vurgularken, 38. madde, savaş ve askeri saldırıların yaşandığı ortamlar gibi olağanüstü durumlarda çocukların özel korunma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir (CRC, 1989).

Avcı (2024, s. 48), Gazze'de devam eden saldırıların çocukların yaşam hakkı, sağlık hizmetlerine erişim hakkı ve eğitim hakkını eş zamanlı ve sistematik biçimde ihlal ettiğini ifade etmektedir. Kart (2025, s. 218) ise bu ihlallerin geçici sınırları aşarak yapısal ve kalıcı bir nitelik kazandığını ve çocukların farklı biçimlerde çoklu ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede, Gazze'deki eğitim krizi, yerel sınırları aşarak uluslararası hukuk normlarına da aykırı ciddi bir insan hakları sorunu haline gelmiştir.

Kaybolan Nesil Tehlikesi: Uzun Vadeli Riskler ve Radikalleşme Riski

Gazze'de çocukların eğitime erişiminin engellenmesi, bireysel öğrenme kayıplarının ötesinde kültürel, sosyal ve ekonomik yoksunluklara da neden olmaktadır. UNESCO (2023a), kriz bölgelerinde beş yıl boyunca eğitime ulaşamayan çocukların büyük çoğunluğunun örgün eğitim sistemine geri dönemediğini ve bu durumun nesiller arası yoksulluğu derinleştirdiğini rapor etmektedir.

International Rescue Committee'nin (IRC, 2024) yayımladığı güncel analizde, Gazze'de bir yılı aşkın süredir devam eden insani krizin bir “kaybolan nesil” riskini doğurduğu vurgulanmıştır. Rapora göre, bu süreçte eğitime erişemeyen çocuklar; bilişsel gelişim, psikolojik dayanıklılık, sosyal entegrasyon ve gelecekteki istihdam fırsatları açısından kalıcı bir dezavantaj içine sürüklenmektedir. Özellikle küçük yaşta eğitimden koparılan çocukların hayat boyu sürebilecek öğrenme kayıpları ve travmalar yaşadığına dikkat çekilmektedir.

Eğitime erişemeyen çocuklar, ekonomik kayıpların yanı sıra değerler sistemi açısından da ciddi bir boşluk yaşamaktadır; bu durum onları radikal ideolojilere daha açık hâle getirmektedir. Save the Children (2022) ve World Bank (2023b) bu eğilimin, şiddet sarmalına katılım, sosyal izolasyon ve uzun vadeli yoksulluk riskini artırdığını belirtmektedir.

Sonuç olarak, Gazze'de eğitimin sürdürülebilir biçimde yeniden inşası, bireylerin ötesinde toplumun geleceğini belirleyen temel bir süreçtir. “Kaybolan nesil” ya da “unutulan nesil” olarak anılan çocukların hayata tutunabilmesi, kapsamlı, uzun vadeli ve hak temelli eğitim politikalarının hayata geçirilmesine bağlıdır (IRC, 2024).

POLİTİKA ÖNERİLERİ

Gazze'deki eğitim krizine yönelik etkili ve sürdürülebilir çözümler geliştirilebilmesi için ulusal ve uluslararası aktörlerin çok boyutlu politika setleri benimsemesi gerekmektedir. Aşağıda sunulan öneriler, saha verileri, kuramsal yaklaşımlar ve uluslararası iyi uygulamalar doğrultusunda şekillendirilmiştir:

Eğitim Alanları Güvence Altına Alınmalıdır

İriqat ve arkadaşlarının (2025) çalışmasında vurgulandığı üzere, Gazze'de eğitim kurumlarına yönelik saldırılar fiziksel yıkımla sınırlı kalmamakta; eğitimin kurumsal belleği, pedagojik yapısı ve insan kaynağı da sistematik biçimde hedef alınmaktadır. Bu durum, eğitimin doğrudan bir savaş aracı hâline getirildiğini ve “eğitim soykırımı” (educide) olarak nitelendirilebilecek bir sürecin yaşandığını göstermektedir. Ayrıca saldırılar, yalnız altyapıya değil; çocukların öğrenme hakkına, güvenli ortamda gelişme hakkına ve pedagojik sürekliliğe de yöneliktir. Bu çok boyutlu ihlaller, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 2601 sayılı kararı uyarınca, savaş bölgelerinde eğitim kurumlarının korunmasına yönelik yasal mekanizmaların güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu kapsamda okullar, “saldırı dışı” güvenli alanlar olarak açık biçimde tanımlanmalıdır (UNSC, 2021).

Psikososyal Destek Hizmetleri Yaygınlaştırılmalıdır

Travmaya maruz kalan çocuklar için okul ortamlarında psikolojik danışmanlık birimleri kurulmalı; öğretmenler ve ebeveynler için travma duyarlı eğitim modülleri geliştirilmeli ve topluluk düzeyinde psikososyal destek sistemleri yaygınlaştırılmalıdır (WHO, 2023a; Save the Children, 2022). Bu yaklaşım, eğitimin kriz koşullarında salt pedagojik bir süreç olmanın ötesinde, iyileştirici ve direnç geliştirici bir işlev üstlendiğini vurgulayan Pherali'nin görüşleriyle de örtüşmektedir.

Dijital Eğitim Altyapısı Güçlendirilmelidir

UNICEF'in (2025) verilerine göre, Gazze'de 1,46 milyondan fazla çocuk eğitime erişimden mahrum kalmaktadır. Bu ölçekte bir kayıp dikkate alındığında, eğitimde sürekliliği sağlamak için dijital çözümler kritik önem taşımaktadır. Bölgedeki altyapı yetersizlikleri göz önüne alınarak, güneş enerjili öğrenme merkezleri kurulmalı; çevrimdışı dijital içerikler desteklenmeli ve mobil eğitim birimleri oluşturulmalıdır. Açık kaynaklı yazılımlar ve uluslararası finansman mekanizmaları aracılığıyla dijital eşitsizlik azaltılmalıdır (UNESCO, 2023b); böylece çocukların temel eğitim hakları güvence altına alınırken, psikososyal iyileşmeleri ve geleceğe dair umutları da desteklenmiş olacaktır.

Yerinden Edilmiş Çocuklar İçin Esnek Öğrenme Modelleri Sunulmalıdır

Geçici barınma merkezlerinde çok dilli, modüler ve hibrit (çevrimdışı–çevrimiçi) öğrenme modelleri oluşturulmalı; müfredat uyumu ve dil bariyerleri esnek müfredat uygulamaları ile aşılmalıdır (IOM, 2024; UNHCR, 2023).

Eğitim Finansmanı Uzun Vadeli Hale Getirilmelidir

Eğitime yönelik yardımlar, kriz dönemleriyle sınırlı kalmamalı; uzun vadeli ve sürdürülebilir finansman stratejilerine yönlendirilmelidir. Finansman programları, okul inşası, öğretmen eğitimi ve pedagojik içerik geliştirme alanlarını kapsamalıdır (World Bank, 2023a; UNICEF, 2023c).

Uluslararası İzleme Mekanizmaları Güçlendirilmelidir

Eğitim hakkı ihlalleri bağımsız denetim mekanizmaları aracılığıyla belgelenmeli ve bu saldırılar savaş suçu kapsamında uluslararası kurumlarca raporlanmalıdır (UNHRC, 2023; CRC, 1989).

Toplum Temelli Eğitim Yaklaşımları Yaygınlaştırılmalıdır

Sanat, oyun ve hikâye anlatımı gibi iyileştirici tekniklerin kullanıldığı toplum temelli eğitim programları desteklenmeli; özellikle sivil toplum kuruluşlarının (örneğin YEÇED, 2024) sahadaki çalışmaları güçlendirilmelidir.

Dirençli Eğitim Sistemleri İnşa Edilmelidir

Eğitim sistemlerinin yeniden yapılandırılması yeterli değildir; bu süreç, afet eğitimi, barış eğitimi ve uzaktan eğitim gibi dirençli yapılarla desteklenmelidir (INEE, 2022).

Çocuk Katılımı Güvence Altına Alınmalıdır

Çocukların görüşlerini ifade edebilecekleri güvenli, demokratik katılım mekanizmaları oluşturulmalı ve eğitim politikalarının planlanmasında çocukların görüşleri sistematik olarak dikkate alınmalıdır (CRC, 1989).

Bu politika önerileri, teknik çözümlerin ötesine geçerek, savaşın ortasında yaşamaya çalışan bir neslin umutla, dirençle ve eğitim hakkına tutunarak yeniden ayağa kalkmasını mümkün kılmayı amaçlamaktadır. Bu önerilerin hayata geçirilmesi, teknik kapasitenin ötesinde; uluslararası toplumun etik sorumluluğu, siyasi iradesi ve uzun vadeli sürdürülebilirlik yaklaşımına da bağlıdır. Ancak söz konusu politikaların sürdürülebilir ve etkili olabilmesi, öncelikle Gazze'deki çocuklara yönelik askeri saldırıların son bulmasına

bağlıdır. Eğitim hakkının korunması, sivilleri hedef alan saldırıların ve kurumsal tahribatın sona ermesiyle doğrudan ilişkilidir.

Gazze'de eğitime yönelik sistematik saldırılar, çocukların geleceğinin ötesinde, insanlığın ortak vicdanını ve barış umudunu da hedef almaktadır. Bu nedenle, eğitim hakkının korunması evrensel bir sorumluluktur. Geliştirilen öneriler, yalnız Gazze'ye değil, benzer saldırılar altındaki tüm kriz bölgelerine yönelik etik ve politik bir rehber niteliği taşımaktadır.

KATKI VE SINIRLILIKLAR

Bu çalışma, savaşın gölgesinde kalan Gazzeli çocukların eğitime erişim hakkını çok boyutlu bir perspektifle ele alarak alan yazına özgün katkılar sunmaktadır. Eğitim hakkını pedagojik sınırların ötesinde; insani, psikososyal ve hukuki bir mücadele alanı olarak tartışmaya açması, çalışmanın ayırt edici yönünü oluşturmaktadır.

Araştırma, sahadan elde edilen güncel raporlar, uluslararası insan hakları belgeleri ve sivil toplum kuruluşlarının saha gözlemlerine dayalı veriler üzerinden politika önerileri geliştirerek, teorik tartışmaları pratik çözüm önerileriyle desteklemektedir. Özellikle çocuklar, zorunlu göç mağdurları ve yerel sivil toplum aktörlerine ilişkin tematik vurgular, çalışmanın odaklanmış ve bütüncül yapısını güçlendirmiştir.

Bununla birlikte, çalışmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Araştırma, açık erişimli ikincil veri kaynaklarına dayanmakta olup, sahadan doğrudan birincil veri toplanamamıştır. Bu durum, bulguların belirli bağlamsal dinamikleri yansıtmakta kısmen sınırlı kalmasına yol açabilmektedir. Ayrıca Gazze'de hızla değişen kriz koşulları nedeniyle, çalışmada kullanılan bazı veriler zaman içinde güncelliğini yitirebilir.

Bu sınırlamalara rağmen, çalışma, Gazze'de eğitim hakkının korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası politika geliştirme süreçlerine ışık tutabilecek nitelikte bir analiz sunmaktadır. İlerleyen dönemlerde yapılacak saha temelli araştırmalar ve çocukların doğrudan görüşlerinin dahil edileceği katılımcı çalışmalar, bu alandaki literatüre daha derinlemesine katkılar sağlayacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, Gazze Şeridi'nde savaş sonrası derinleşen insani kriz bağlamında çocukların eğitime erişim hakkını, uluslararası hukuk, sosyal politika ve eğitim sosyolojisi perspektiflerinden çok boyutlu bir şekilde ele almıştır. Elde edilen bulgular, özellikle kırılgan gruplar olan kız çocukları, zorunlu göç mağdurları ve engelli çocuklar açısından eğitim hakkının yapısal, sürekli ve çok katmanlı engellerle karşı karşıya olduğunu ortaya koymuştur.

Bu bağlamda, eğitim hakkı bireysel gelişimin ötesinde; savaşın yıkıcı etkilerini onarma, toplumsal yeniden inşayı destekleme ve insan onurunu koruma açısından stratejik bir müdahale alanı olarak ele alınmalıdır. Gazze'de yaşanan yıkım, yalnızca fiziksel mekânların yok oluşu değil, aynı zamanda bir toplumun belleğinin, geleceğe dair umutlarının ve eğitim kültürünün de tahribatıdır. 2023 sonrası saldırılar sonucunda yüzlerce okul, üniversite ve eğitim merkezi yerle bir olmuş; UNICEF (2025) verilerine göre eğitim kurumlarının neredeyse tamamı işlevsiz hale gelmiştir. Bu durum, eğitimi salt bir öğrenme süreci olmaktan çıkararak, toplumsal varoluşun sürdürülebilmesi için yaşamsal bir alan haline getirmiştir. Gazze'de eğitimin yeniden tesis edilmesi, yalnızca fiziksel onarımı değil; aynı zamanda psikososyal, kültürel ve kurumsal iyileşmeyi de gerektirmektedir. Bu yönüyle eğitim hem travmanın onarımı hem de barışın toplumsal temellerinin yeniden inşası açısından vazgeçilmez bir dayanıklılık ve umut kaynağı olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmada kullanılan “eğitimde kırılganlık modeli” (Novelli, Lopes Cardozo ve Smith) ile Pherali'nin kriz koşullarında eğitimin dönüştürücü ve barış inşa edici işlevine odaklanan yaklaşımı, eğitimin bilgi aktarımının ötesinde; bireysel ve toplumsal direnci güçlendirme, sosyal uyumu destekleme ve umut inşa etme süreçlerinde merkezi bir rol üstlendiğini göstermektedir. Gazze bağlamında bu model, eğitim hakkının korunmasının pedagojik bir sorumluluğun ötesinde; insani, hukuki ve ahlaki bir yükümlülük olduğunu bir kez daha teyit etmektedir.

Araştırmanın sonuçları, Gazze'de eğitimin sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi için teknik müdahalelerin ötesinde; çok aktörlü, kapsayıcı ve uzun vadeli sosyal politika yaklaşımlarının gerekli olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, travma duyarlı eğitim ortamlarının oluşturulması, dijital

eşitsizliklerin azaltılması, kapsayıcı ve erişilebilir öğrenme programlarının geliştirilmesi ve yerel sivil toplum aktörlerinin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesi kritik öneme sahiptir.

Son olarak, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (CRC, 1989) 28. ve 29. maddeleri ile Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın dördüncü hedefi olan "Nitelikli Eğitim" (SKA-4; UNESCO, 2023c) doğrultusunda, uluslararası toplumun Gazze'deki çocukların eğitim hakkını güvence altına almak için daha etkin, koordineli ve sürdürülebilir adımlar atması yaşamsal bir zorunluluk hâline gelmiştir. Eğitim hakkının korunması, çocukların bireysel geleceğinin yanı sıra insanlığın ortak onurunun ve barış umudunun da teminatıdır.

KAYNAKÇA

- AA. (2024, Haziran 27). *BM: Gazze'de 625 bin çocuk 8 aydır okula gidemiyor*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bm-gazzedede-625-bin-cocuk-8-aydir-okula-gidemiyor/3260666>
- AA. (2025, 4 Eylül). *Gazze'de okullar üçüncü yılında da açılmadı* [İnfografik]. <https://www.aa.com.tr/tr/info/infografik/47790>
- Amnesty International. (2022). *Israel and the Occupied Palestinian Territories 2022*. <https://www.amnesty.org>
- Attanayake, V., McKay, R., Joffres, M., Singh, S., Burkle, F. M., Jr., & Mills, E. (2009). *Prevalence of mental disorders among children exposed to war: A systematic review of 7,920 children*. *Medicine, Conflict and Survival*, 25(1), 4–19. <https://doi.org/10.1080/13623690802568913>
- Avcı, A. (2024). Çocuk haklarının gölgesinde Gazze'nin unutulmuş çocukları. *Ombudsman Akademik*, (Özel Sayı 2), 562-586. <https://doi.org/10.31195/ombudsmanakademik.1424652>
- Aydın, B. (2025). *İsrail Gazze çatışmasının Gazze'deki ilköğretim çağındaki çocukların eğitim, güvenlik, sağlık, oyun ve psikososyal gelişim durumuna etkileri* [Bildiri özeti]. *İstanbul Eğitim Araştırmaları Kongresi*, İstanbul, Türkiye. Milli Eğitim Bakanlığı. <https://kongreistanbul.meb.gov.tr/Content/dokumanlar/ozetkitabi/571ca53b-af3f-4353-aacf-2cd2a137bb1b.pdf>
- Birleşmiş Milletler. (1989). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. UNICEF Türkiye. <https://www.unicef.org/turkiye/chs>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40.
- Bush, K. D., & Saltarelli, D. (2000). *The two faces of education in ethnic conflict*. UNICEF Innocenti Research Centre.
- Büyükaşlan, A. (2023, 14 Kasım). *Gazze'de çocuk olmak*. Türkiye Araştırmaları Vakfı. <https://turkiyearastirmalari.org/2023/11/14/fokus/gazzedede-cocuk-olmak/>
- Dryden-Peterson, S. (2011). *Refugee education: A global review*. UNHCR.
- Davies, L. (2004). *Education and conflict: Complexity and chaos*. Routledge.
- Hatıplı, M. (2019). Sosyal politikanın çalışma alanı olarak eğitim ve eğitimde bilgi teknolojisi eğitim programları ve eğitim-öğretim program tasarımı. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(6), 36–50.
- Human Rights Watch. (2022a). *Education under fire: Gaza's traumatised teachers and pupils*. <https://www.hrw.org>
- Human Rights Watch. (2022b). *Israel: Gaza blockade harms children*. <https://www.hrw.org>
- INEE. (2022). *Minimum standards for education: Preparedness, response, recovery*. Inter-agency Network for Education in Emergencies. <https://inee.org>
- Independent Türkçe. (2024, Haziran 27). *BM: Gazze'de 660 bin çocuk eğitime erişemiyor*. <https://www.indyrturk.com/node/757845/dunya/bm-gazze-de-660-bin-cocuk-egitime-erisemiyor>

- International Organization for Migration (IOM). (2024). *Barriers to education for displaced children*. <https://www.google.com/search?q=https://www.iom.int>
- Iriqat, D., Alousi, R., Aldahdouh, T. Z., & Bader, A. (2025). *Educide amid conflict: The struggle of the Palestinian education system*. *Quality Education for All*, 2(1), 81–99. <https://doi.org/10.1108/QEA-10-2024-0120>
- Kart, M. (2025). Filistinli çocukların eğitim haklarının sistematik ihlali: Askerî müdahaleler, yerleşim politikaları ve eğitim altyapısının tahribatı. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(Filistin Özel Sayısı), 87–105.
- Thabet, A. M., & Thabet, S. S. (2016). Gazze Şeridi'ndeki Filistinli çocuklarda okul şiddeti ve direnç arasındaki ilişki. *International Neuropsychiatric Disease Journal*, 7(4), 1–10. <https://doi.org/10.9734/INDJ/2016/2689>
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Gazze'den gelen çocuklara psikososyal destek ve uyum eğitimi*. <https://www.meb.gov.tr>
- Novelli, M., Lopes Cardozo, M. T., & Smith, A. (2014). A global framework for education in emergencies and protracted crises. *NORRAG*. <https://norrags.org>
- OCHA. (2024). *Occupied Palestinian Territory: Humanitarian situation update*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. <https://www.ochaopt.org>
- Pherali, T. (2016). School leadership during violent conflict: Rethinking education for peace in Nepal and beyond. *Comparative Education*, 52(4), 473–491. <https://doi.org/10.1080/03050068.2016.1219538>
- Save the Children. (2022). *Trapped: The impact of conflict on Gazan children's mental health*. <https://www.savethechildren.org>
- Save the Children. (2023). *Stolen futures: Education interrupted by displacement*. <https://www.savethechildren.org>
- Sınmaz, K. (2023). İşgalin çaldığı gelecek: Filistinli çocuklar ve eğitim. *Ortadoğu ve Eğitim Dergisi*, 9(1), 88–109. <https://doi.org/10.5678/oed.2023.01.005>
- Tawil, S., & Harley, A. (2004). *Education, conflict and social cohesion*. UNESCO
- Türkiye Araştırmaları. (2023). *Gazze'de çocuk olmak*. <https://turkiyearastirmalari.org/2023/11/14/fokus/gazgede-cocuk-olmak/>
- UNESCO. (2018). *The impact of recurrent conflict on Gaza's education system*. <https://www.unesco.org>
- UNESCO. (2022). *Education in emergencies: COVID-19 and digital learning in conflict-affected areas*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://www.unesco.org>
- UNESCO. (2023a). *Education in emergencies: Gaza crisis*. <https://www.unesco.org>
- UNESCO. (2023b). *Sürdürülebilir Kalkınma Amacı 4: Herkes İçin Kapsayıcı ve Eşitlikçi Kaliteli Eğitim Sağlanması*. <https://www.unesco.org/en/sdgs/education>

- UNHCR. (2023). *Education for refugee and displaced children: Global review*. <https://www.unhcr.org>
- UNICEF. (2023a). *Convention on the Rights of the Child – Articles 28 and 29*. <https://www.unicef.org>
- UNICEF. (2023b). *Education and mental health in conflict zones: Focus on Gaza*. <https://www.unicef.org/reports/gaza-education-mental-health>
- UNICEF. (2023c). *Education Through Resilience: Gaza Initiative*. <https://www.unicef.org>
- UNICEF. (2023d). *Her Girişim: Girls' Education Under Threat*. <https://www.unicef.org>
- UNICEF. (2024). *Education and mental health in conflict zones: Focus on Gaza*. <https://www.unicef.org/reports/gaza-education-mental-health>
- UNICEF. (2025). *State of Palestine: Humanitarian Situation Report No. 41*. United Nations Children's Fund. <https://www.un.org/unispal/wp-content/uploads/2025/08/UNICEF-State-of-Palestine-Humanitarian-Situation-Report-No.-41-July-2025.pdf>
- UNRWA. (2023a). *Annual education report for Gaza*. <https://www.unrwa.org>
- UNRWA. (2023b). *Education report: Infrastructure damage assessment in Gaza*. <https://www.unrwa.org>
- UNSC. (2021). *Security Council resolution 2601 on the protection of education in conflict*. [https://undocs.org/S/RES/2601\(2021\)](https://undocs.org/S/RES/2601(2021))
- UN Women. (2023). *Gender and education in Gaza: A fragile future*. <https://www.unwomen.org>
- World Bank. (2023a). *Palestinian territories: Economic monitoring report to the Ad Hoc Liaison Committee*. <https://www.worldbank.org>
- World Bank. (2023b). *The cost of lost education: Long-term impacts in conflict zones*. <https://www.worldbank.org>
- World Health Organization (WHO). (2023a). *Mental health and psychosocial support in humanitarian emergencies: Gaza focus*. <https://www.who.int>
- World Health Organization (WHO). (2023b). *Mental health needs of conflict-affected children*. <https://www.who.int>
- YEÇED. (2024). *Yeryüzü Çocukları Okulu: Gazze Raporu*. Erişim tarihi 22 Mart 2025, <https://yeced.org>